

LACAN – INDFØRING PÅ DANSK

En anmeldelse af René Rasmussen:
Lacans psykoanalyse. En indføring.
 Munksgaard/Rosinante, København 1994.
 249 sider. Pris kr. 248.

Kirsten Hyldgaard

Der har været stille omkring Lacan, siden han blev introduceret i Danmark i halvfjerdserne og blev moderne universiteterne. Efter en op-hedede periode gik Lacan af mode. Det er der ingen grund til at beklage. Herefter har Lacan-forskningen primært overlevet i mindre kredse, Psykoanalytisk Kreds i København og seminaret i Psykosemiotik i Århus under Center for Almen Semiotik. Når Lacan er på tapetet på universiteterne, mangler der imidlertid aldrig lydhørhed, så hvorfor bliver der publiceret så lidt om Lacan her i Danmark, markedet er der, hvis det var forretningsmæssige kriterier, der talte. Det er først og fremmest beklageligt af den grund, at en højere publikationsfrekvens ville være den rene benzin for Lacan-forskningen.

Det er derfor glædeligt, at der – som der står på forsideteksten – omsider foreligger en bog om Lacan på dansk. Det er en sammenhængende fremstilling, som det er muligt at diskutere med. Det, der imidlertid falder en for brystet ved synet af René Rasmussens bog, er, at den kaldes en »indføring«, og en pædagogisk og systematisk anlagt sådan. Hvorfor kalde en bog en »indføring« og ikke bare en bog med anledning i denne eller hin tænker? Man kan psykologisere på spørgsmålet, dvs. man kan spørge, hvad var intentionen, motivationen. Og man vil sikkert hurtigt komme til den kedelige konklusion: forlagsmæssig opportunisme, bogen bliver sikkert læst af flere og ikke mindst købt af flere. Men er det rigtigt, og i bekræftende fald hvorfor? Man kan også sociologisere på spørgsmålet: der bliver vitterligt udgivet mange bøger, der kalder sig indføringer her i Danmark. Man kan give sig i kast med den traditionelle hudfletning af dansk kultur, der ikke tåler det ekstraordinære, det elitære, den åndelige dovenskab, svanerne skal bankes på plads i andegården, selv Kierkegaard skal oversættes, fordi han skriver så svært osv. osv. Den sang synges ofte - og muligvis ikke uberegtiget.

Hvilken diskurs skrives en introduktion eller en indføring i, den universitære eller mesterens? Den universitære ville være den, der erstatter et arbejde med teksterne, eksempelvis Lacans tekster. Her er udlægningsarbejdet blevet gjort for en (for Lacan-aficionados er det den diskurs, der har viden, S_2 , på agentens plads). Her erstatter indføringen et arbejde med teksterne. Viden har bedækket teksterne. Her fortælles, hvad der egentligt menes med det kryptiske, indholdet er blevet ekstraheret. Viden er således udgangspunktet. Mesterens diskurs er derimod den, der »fører ind«, der initierer, der danner, mesteren fører ind på en vej, hvorefter læseren har mulighed for at gå egne veje, mesteren åbner et felt, en horisont, en orden, (S_1 er på agentens plads). For at kunne gå sine egne veje, må man være i stand til at bevæge sig ind i vildnisset, altså kunne orientere sig. Et eksempel på en mesterdiskurs kan netop være Lacans læsninger af Freud. Enhver, der har læst Lacans skrifter og seminarer, ved, at disse ikke erstatter en læsning af Freud. Tværtimod. Hos Lacan får man snarere såvel udfordret som undermineret sine forudfattede forestillinger om, hvad Freud handler om. Deraf den ofte tilbagevendende anklage mod Lacan, »at det jo ikke har noget med Freud at gøre«. Dermed tvinger Lacans teoretiske praksis til en læsning, et arbejde med Freud. Hans parole om »at vende tilbage til Freud« er ikke kun en parole; den fungerer eller tvinger i hans teoretiske praksis, hans formidlingspraksis, og har jo iøvrigt resulteret i en righoldig Freud-litteratur ikke mindst fra Lacan-dissidenter; tænk bare på Laplanche og hans elever. Det bliver faktisk muligt at se noget andet i Freuds tekster end hidtil, hvis man altså lader sig tage ved hånden af Lacan.

Om René Rasmussens bog er skrevet i en universitær eller en mesterdiskurs er ikke lige til at afgøre, men den kan sagtens anbefales for såvel begyndere som for viderekomne. Denne anmelder har med disse indledende bemærkninger tænkt sig at ignorere dette spørgsmål og i stedet betragte René Rasmussens bog som det, den er, altså en bog der slet og ret udlægger Lacan.

Bogen er delt op i tre hovedafsnit: 1) »Indledende teoretiske betragtninger, 2) Kliniske aspekter, 3) Psykoanalysen mellem teori og praksis.« Og af disse tre dele udgør anden del den længste og - det skal siges med det samme - også klart den bedste del. Det såkaldt »teoretiske« forekommer at være det mest problematiske og vil derfor blive diskuteret mest i det følgende.

René Rasmussen tager udelukkende udgangspunkt i de tidlige værker, dvs. skrifter og seminarer fra 40'erne og 50'erne. På forsiden hævdes, at der er tale om en indføring i »de væsentlige sider af hans indsats«. På side 11 er det mere neddæmpet: »Denne behandler kun aspekter af Lacans komplicerede tankegang.« Det sidste er en retskaffen, hæderlig vedkendelse. René Rasmussen fortsætter herefter, at »der i dele af den nuværende Lacan-forskning kan spores en udtalt tendens til at formalisere psykoanalytiske erfaringer«. Tendens og tendens. I betragtning af at

det egentlig er det, Lacan gør i det mindste fra 60'erne og fremad, dvs. i mere end halvdelen af hans produktive liv, må det siges at være en dominerende tendens ikke bare i Lacan-forskningen, men hos Lacan selv. René Rasmussen fortsætter: »Disse formaliseringer er ikke irrelevante, men bør ikke stå alene. De bør indbygges i en mere dagligdags eller 'prosaisk' beskrivelse af konkrete erfaringer eller i mere omfattende antagelser om subjektet, det ubevidste osv.« Men hvem tænkes der på? Undertegnede skal straks bekende, at hun hører til dem med tilbøjelighed for disse 'formaliseringer' og den sene Lacan i særdeleshed, og hun kan ikke komme i tanker om, hvem denne kritik rammer og iøvrigt heller ikke hvad der egentlig menes med den, hvad den egentlig rammer. Det er selvfølgelig legitimt at holde sig til en begrænset del af Lacans værk, ingen tvivl om det. Men det er en begrænsning. Man kan med en vis rimelighed hævde, at der er to horisonter som Lacan tænker indenfor, i forhold til og imod, nemlig den fænomenologiske i de tidlige værker, ca. til Identifikationsseminaret, dvs. i begyndelsen af 60'erne og derefter en strukturel/formalistisk. Grunden til, at man først og fremmest introducerer til den tidlige, er formentlig, at her er Lacan mest genkendelig. Når logik og matematik i videste betydning bliver sparringspartneren for Lacan, ja så står de fleste humanister af. Og blev han for resten ikke senil på sine gamle dage (underforstået: manglen er ikke min)? lyder det. Og de, der trods alt har en vis kærlighed til Lacan, mere end antyder, at det vist var hans yndling, J.-A. Miller, der skrev hans manuskripter og gjorde en uheldig indflydelse gældende. Lacan var kommet i dårligt selskab.

Nå, al den slags, som jo inviterer til såvel psykologiseringer som sociologiseringer, kan man også ignorere og give sig i kast med den sene Lacan. Og vel at mærke læse de tidlige skrifter i lyset af de senere, for nogle klare brud i Lacans værk er der naturligvis ikke. Man kan jo lade sin udlægning være styret af psykoanalysens kritik af udviklingstanken og læse Lacan »nachträglich«. Denne udviklingstanke problematiserer og kritiserer René Rasmussen fint hvad angår det kliniske, så hvorfor ikke lade disse indsigter bestemme også det teoretiske arbejde. Der er naturligvis ikke tale om en klar udvikling, heller ikke hos Lacan. Fænomenologien bliver ved med at være sparringspartner, fx i seminar XI, »Psykoanalysens fire fundamentale begreber«, fra 1964, og formalistiske tankegange kan ses længe før Identifikationsseminaret fra 1961-62. At læse Lacan 'nachträglich' ville fx kunne gøre det intelligibelt, hvorfor Lacan må forlade »spejlstadiet« og indføre spørgsmålet om 'den store Anden'. Der redegøres hos René Rasmussen for spejlstadie-artiklen, og der redegøres for indførelse af begrebet 'den store Anden', men ikke *hvorfor* denne forskydning i problemstilling er nødvendig.

Hvad vil det sige, »at jeg'et kommer fra den anden som spejlbillede«? (s. 18) og »subjektet kan kun asymptotisk nærme sig sit jeg«. Hvad er forskellen mellem subjekt og jeg? Er subjektet der før jeget og i hvilken forstand? Hvad konstituerer hvad?

»Spejlbilledet konstitueres mellem barnet og den anden, og det sker enten via en spejling i den anden, via spejlet eller via den andens (f.eks. moderens) øjne« (s. 17) og »jeg'et kommer fra den anden som et spejlbillede« (s. 18). Problemet er her: skal der ikke være »noget før«, der kan genkende sig i spejlbilledet, og hvad er det for noget, der genkender sig i den anden? Og er det subjektets billede af den anden, eller den andens billede af subjektet? Der er en mængde aporier i dette og ikke kun i René Rasmussens fremstilling. Det er et almindeligt problem i en psykologisk og en sociologisk bestemmelse af den anden, et problem der kan formuleres på den måde, at man som forudsætning har det, hvis opkomst man skulle forklare konstitutionen af. For er der ikke noget, der skal kunne genkende sig i den anden, og opkomsten af dette 'noget' var jo netop det, der skulle forklares. I René Rasmussens fremstilling glides der over til at fremstille spørgsmålet om den anden som den store Anden og sproget som konstitutiv faktor, men det forklares blot ikke, hvorfor dette er nødvendigt for Lacan. Hvorfor sker der forandringer i Lacans tankegang? Dette forudsætter selvfølgelig, at der er en nødvendighed i disse forandringer, som ikke nødvendigvis skal tænkes som udvikling, altså normativt, som at Lacan blev klogere. Det kan være de førnævnte aporier i tænkningen selv, der tvinger Lacan til at tænke den anden som den store Anden. Det er han ikke ene om, Heidegger tænkte det samme problem i 1927 med eksistentialt 'mitsein', og Merleau-Ponty tænkte det under titlen 'intersubjektivitet'. Det er altså forsøg på ikke at tænke psykologiens og sociologiens intersubjektivitet som netop en problemstilling, der tænker forholdet til den anden som et spørgsmål om 'mellem' to subjekter, der altså allerede er, før de kan forholde sig til hinanden.

Der redegøres fint for, hvorledes sprogets grund er den Anden, dvs. når barnet udstøder uarticulerede lyde, bliver de tildelt en betydning. Lyde bliver således først til signifikanter, når den Anden anerkender dem som værende sådanne, altså tildeler dem en betydning, dvs. netop fortolker lydene som en begæring, som ønsker om fx mælk el.lign. At lyde bliver til sprog er derfor afhængigt af, at der er en Anden, der kan tillægge dem en sådan, og at der er en Anden, der faktisk tillægger dem en sådan. Man kunne tilføje, at det afgørende altså er, at der er en Anden, der kan bestræbe sig på at opfylde subjektets formodede ønsker/begæring eller afvise dem, at der altså er en Anden, der hører noget, der fx kan afvises. Det afgørende for at blive menneske er derfor ikke nødvendigvis, om såkaldte behov bliver opfyldt, men at der er en instans, der anerkender subjektet netop som et subjekt, dvs. hører og fortolker, at der er begæring. Derfor kan man tale om, at den mest effektive form for symbolsk drab er ikke at høre den andens tale. Overhovedet er det denne problemstilling, der problematiserer talen om behov slet og ret. Behov får nærmest status af en art mytisk oprindelse eller metafysisk grund, som for altid er tabt efter begæringens/begærets indtog. Det nærmeste vi vel kommer noget, der kan kaldes ren behovsopfyldelse, må være et »drop«,

intravenøs ernæring, og her er der som bekendt ikke meget liv i subjektet, hvis der overhovedet er noget subjekt, dvs. en der kan tale. Sondemad kan fås med flere forskellige slags smag, fx vanille-, chokolade- eller jordbærsmag. Selv her bliver der taget højde for kræsenhed, dvs. for at der er et subjekt og dermed begæringer. Hvis man skulle tro tidens sundhedsapostle, er det vel nærmest en utilsigtet bivirkning, at »basale behov« bliver dækket, at livet trods alt bliver opretholdt en rum tid.

Den Anden er altså ikke en person, en konkret forestillet anden, men »talens sted«. Det er med andre ord indførelsen af den fundamentale distinktion mellem 'det imaginære' og 'det symbolske'. Grunden til, at spejlstadietartiklens position forlades, er netop og groft sagt, at denne forbliver på et imaginært niveau. Dette problem viser sig imidlertid også i René Rasmussens fremstilling af problemstillingen omkring 'den Andens mangel', dvs. den berømte mor-barn dyade, der skal brydes af faderen eller faderinstansen. Der er en Anden for moderen, barnet er ikke alt for moderen. Moderens begær er også rettet andetsteds hen, eller der er en Anden, som kræver moderens begær. Den Anden er med andre ord mangelfuld. Problemet er, hvor forbindelsen er mellem dette og den Anden som talens sted, altså hvor forbindelsen er mellem dette imaginære niveau og det symbolske niveau. Den store Andens mangel er også et spørgsmål om manglen i sproget. Redegøres der ikke for dette, forblives der jo på et psykologisk, imaginært niveau, altså ufuldkommenheden i forhold til en tænkt, forestillet fuldkommenhed. Der redegøres nemlig godt for, i hvilken forstand den Anden er sprogets kode, men ikke hvorfor denne Anden, forstået som et spørgsmål om sprog, er mangelfuld. Det er problemstillinger, der er kendt under navne som, »der er ikke noget metasprog« og »der er ikke nogen Anden for den Anden«, altså at subjektet altid bestemmes i forhold til den Anden, og at denne Anden aldrig har signifianten, altså én signifiant, der kan bestemme subjektet – den algebraiske notation for dette er $S(A)$. Der findes jo ikke i streng forstand én signifiant, da én signifiant altid er bestemt ved sin forskel til mindst én anden signifiant.

Signifianten mangler, og der findes ikke en signifiant, der kan garantere signifikantkæderne. Det forsøger man på, når man taler i Guds navn. Med andre ord: problemet i fremstillingen er en skelnen mellem et imaginært og et symbolsk niveau og en redegørelse for problemstillingerne på det symbolske niveau. Dette går igen i fremstillingen af begrebet fallos. Hvad er forskellen mellem den reelle, den imaginære og ikke mindst den symbolske fallos? En redegørelse for den store Andens mangel, manglen i sproget etc. ville også kunne redegøre for den originale drejning væk fra intersubjektivitetsproblemet, nemlig at dette hos Lacan bliver til en signifiant-problemstilling.

I 3. del, »Psykoanalysen mellem teori og praksis« hedder det: »Teorien kan, som anført, ikke munde ud i en substantialisme, dvs. en idé om, at det ubevidste er en substans, der kan kortlægges og hvorudfra subjektet

bør korrigeres (som tilfældet er det med Jungs arketyper og kollektive ubevidste). Psykoanalysens definitioner er altid forsigtige, ufuldstændige og uafsluttede. [...] Teorien må på denne måde anerkende sine mangler. Den er udelukket fra en fuldstændig forståelse af sin praksis, der er et arbejde med det ubevidste, som i psykoanalysen fortsat har hypotetisk status, eftersom det ubevidste ikke bør få en substantiel karakter. Teorien må fortløbende tilpasse sig den enkelte analyse.« (s. 210). Det er ganske vist; men hvilken videnskab med respekt for sig selv har ikke et uafgjort forhold mellem empiri og teori? Ikke at have dette er jo banal dogmatik. Den sokratiske uvidenhed, som Freud anbefalede, er vel ikke speciel for psykoanalysen. Hvilken psykiater eller terapeut af hvilken som helst retning ville ikke hævde, at det naturligvis var det, de gjorde, altså først og fremmest en lytten til det særlige og irreduktible i patientens, klientens eller analysandens tale, beklagelse osv. »Teorien må vise sin relevans i analysen« (s. 219). Jo; men spørgsmålet er, om denne praksis-teori modsætning ikke kan vendes om. Kan det teoretiske arbejde ikke danne analytikerens, dvs. danne hans/hendes hørelse, hans/hendes lydhørhed? Det teoretiske arbejde kan ikke kun identificeres som en akkumulation af viden om fx Freuds og Lacans tekster (hvad sagde han hvornår og i hvilken sammenhæng), men er vel også et arbejde, der forandrer den horisont, man tænker indenfor, at det efter en tilegnelse af fx Freuds og Lacans skrifter bliver muligt at høre og se andet, end det før var muligt. Kort sagt: det teoretiske arbejdes dannende effekt. Hvis dette ikke er tilfældet for ethvert arbejde med psykoanalysen (og filosofien i parentes bemærket), forekommer det undertegnede at være skønne spildte kræfter. Med andre ord er det problematisk overhovedet at opstille spørgsmålet om analysens etik inden for en sådan dikotomi mellem praksis og teori. Det er en måde at stille spørgsmålet på, der kun bærer ved til den ufrugtbare og vulgære modsætning mellem såkaldte klinikere og ligeså såkaldte teoretikere.

René Rasmussen har et spændende afsnit om 'kanaljen': »Kanaljen er en interessant figur, fordi den foregiver, at den psykoanalytiske teori er identisk med de praktiske erfaringer. Selvom den analytiske praksis er et område for ikke-viden, fremstiller kanaljen sig som teoretisk alvidende om sin ikke-viden. Her fremtræder teorien ikke længere med fiktive aspekter, men fremføres med absolut og autoritær kraft. De teoretiske diskussioner bruges ikke til at revidere det analytiske arbejde, men udelukkende til at bekræfte. Kanaljen optræder som en ikke-spærret Anden i psykoanalysens diskurs. [...] Når kanaljen derimod optræder i en videns- eller magtposition i en psykoanalytisk forening, hvor hans/hendes klient er medlem, kan problemet næsten blive uoverskueligt. I den psykoanalytiske forening er analysanden sammen med den analytiker, der ved eller rettere foregiver at vide alt (om sin ikke-viden). Her kan kanaljens viden opleves som en trussel, fordi kanaljen i sin egen selvforståelse ved alt, eftersom han/hun har erfaret sin egen spærring. Kanaljens elever eller pa-

tienter kan tro på dennes herredømme. Bedre bliver det ikke, hvis analysanden selv vil være analytiker og den psykoanalytiske forening er vejen til dette. [...] På den baggrund må det anbefales, at der så vidt det er muligt er en klar adskillelse mellem kuren og den teoretiske sammenhæng.« (s. 213-214).

Helt enig, er undertegnede umiddelbare reaktion. Men så enkelt er det vel alligevel ikke ved nærmere eftertanke. At der er en klar adskillelse mellem kuren og den teoretiske sammenhæng er efter sigende officiel IPA-politik og en af de utallige regler, som Lacan brød. Problemet er vel i al sin banalitet, at psykoanalytiske institutioner ikke fungerer anderledes end andre akademiske institutioner med alt, hvad der hører til af magtkampe, intriger, eksklusioner, dannelse af hierarkier, kærlighedsforhold og almindelig ballade. Og hvorfor i alverden skulle en psykoanalytisk institution være hævet over de symbolske lovmæssigheder, som den selv er så stærk til at fremanalysere, at alle institutioner er underkastede og dannede af? At psykoanalytiske institutioner ikke er hævet over dette, er vel kun en bekræftelse på disse analysers gyldighed.

»Omvendt er den anden analytikertype karakteriseret ved ikke at begære at blive anerkendt af den anden (klienten eller eleven). Denne analytikertype søger ikke at få anerkendt sit begær af analysanden, men derimod at undgå at bekræfte analysandens begær om anerkendelse.« (s. 214). Det altfor indlysende rigtige ved dette kan modificeres ved, at en klassisk magtstrategi jo er at iscenesætte sig selv som magtasket, og er det ikke dette den analytiker, som ikke søger at få anerkendt sit begær af analysanden, altså kanaljens modsætning, afstedkommer? At et subjekt ønsker at gå i analyse og vælger sig en analytiker uden for den institution, han/hun arbejder indenfor, for at undgå sammenblanding af analyse og det teoretiske arbejde i institutionelt regi, er vel også en måde at omgås magten på. Analytikere begærer, qua analytikere, og de bejler til potentielle analysander, og hvorfor skulle de ikke det? Psykoanalysen (Freud og Lacans) forekommer undertegnede at være en af de stærkeste former for tænkning af og analyse af illusionen om »at kunne holde sig udenfor«, således også illusionen om den »neutrale analytiker«, som ikke søger analysandens anerkendelse. En ikke-begærende analytiker er vel ikke en analytiker? Disse overvejelser vidner om den store vanskelighed, der er forbundet med at opstille normer for, hvorledes et analytisk arbejde kan foregå, for hvad der fremmer, og hvad der forhindrer et analytisk arbejde. Kort sagt, for analysens etik.

Afslutningsvis skal det gentages, at det er kærkomment, at der faktisk foreligger en sådan sammenhængende og offentligt tilgængelig udlægning af Lacan. Det ville være interessant, hvis nogle flere Lacan-kendere kom ud af skabet og præsterede en lignende sammenhængende fremstilling, som det ville være muligt at kritisere, diskutere og lære af. Og det ville være rart, hvis publikationer af denne art ikke blev modtaget med larmende tavshed.